

# Problematyka przejścia wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem — wybrane zagadnienia

ANNA MUSZYŃSKA

Katedra Prawa Karnego Materialnego  
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

ANGELIKA JURA

Katedra Prawa Karnego Materialnego  
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

## Wprowadzenie

Problematyka naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem na przestrzeni ostatnich lat budzi powszechne zainteresowanie. Wiąże się ona z rozwojem idei kompensacji na rzecz pokrzywdzonego oraz racjonalizacją prawnokarnej reakcji wobec sprawcy przestępstwa powodującego szkodę. Odejście od klasycznego postrzegania sensu karania i założeń odsuwających pokrzywdzonego na dalszy plan procesu karnego skutkowało stworzeniem zgoła odmiennego modelu odpowiedzialności, obejmującego szerokie możliwości kompensacyjne. Znalazły one wyraz przede wszystkim w postaci nowych środków i form kompensacyjnych przyjętych na gruncie prawa zarówno karnego materialnego, jak i procesowego. Ich praktyczna realizacja skłania do uważnego przyjrzenia się wykorzystaniu w tym obszarze rozwiązań cywilnoprawnych. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest eksplorowanie w literaturze przedmio-

tu szczegółowych wątków dotyczących „cywilnego” kontekstu orzekania obowiązku naprawienia szkody w procesie karnym.

Jednym z zagadnień podejmowanych dość często w praktyce orzeczniczej jest kwestia mobilności praw majątkowych związanych z obowiązkiem naprawienia szkody i potrzeba odniesienia się do statusu pokrzywdzonego w razie zmiany podmiotu uprawnionego do rozporządzania dobrem mającym wartość ekonomiczną. Tego rodzaju sytuacje zachodzą między innymi w razie przekazania przez pokrzywdzonego wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem osobie trzeciej w drodze zawarcia umowy cywilnoprawnej. W praktyce najczęściej ma to miejsce wówczas, gdy sprawca nie wywiązuje się z orzeczonego obowiązku naprawienia szkody w czasie wyznaczonym przez sąd. Pokrzywdzony zbywa wtedy wierzytelność i pojawia się nowy podmiot, na którego rzecz nie został wprowadzie orzeczony wyrokiem obowiązek naprawienia szkody, jednak w związku z zawartą umową zyskał on roszczenie do podmiotu zobowiązanego. Wyłaniające się na tym tle wątpliwości interpretacyjne skłaniają do podjęcia rozważań dotyczących analizy sytuacji procesowej cesjonariusza wierzytelności oraz konsekwencji związanych z realizacją bądź brakiem realizacji obowiązku naprawienia szkody na jego rzecz. Odniesienie się do wskazanej problematyki wymaga osadzenia rozważań w szerszym kontekście uwzględniającym ocenę statusu nabywcy wierzytelności odszkodowawczej, możliwości jego wystąpienia w charakterze strony procesu karnego, statusu pokrzywdzonego, jak również uwzględnienia charakterystycznego kontekstu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

## 1. Szkoda w prawie karnym

Szkoda jawi się jako jedno z podstawowych pojęć związanych z problematyką interesów pokrzywdzonego przez przestępstwo<sup>1</sup>. W przepisach prawa karnego materialnego, jak też procedury karnej brakuje wyjaśnienia pojęcia szkody. W art. 115 § 5–7a k.k. został zdefiniowany jedynie znaczny charakter oraz rozmiary szkody. Z punktu widzenia ogólnej dyrektywy dotyczącej określenia szkody oraz ze względu na płaszczyznę prawa cy-

<sup>1</sup> E. Hryniewicz-Lach, *Ofiara w polskim prawie karnym. Interesy ofiary przestępstwa i karno-prawne instrumenty służące ich zabezpieczeniu*, Warszawa 2017, s. 90.

wilnego należy sięgnąć do terminu zaczerpniętego z języka potocznego, w którym to szkodę wiąże się z uszczerbkiem, ubytkiem, stratą w dziedzinie dóbr prawnych<sup>2</sup>. Dodatkowo w literaturze wskazuje się na specjalistyczne pojęcie szkody, używane głównie w prawie cywilnym, a łączone z uszczerbkiem (niekorzystnym stanem) w prawnie chronionych dobrach pokrzywdzonego<sup>3</sup>. W prawie cywilnym dominuje szerokie ujęcie szkody i należy ją rozumieć jako uszczerbek majątkowy oraz szkodę niemajątkową w postaci fizycznych i psychicznych cierpień oraz innych negatywnych doznań. Szkodą majątkową to różnica pomiędzy obecnym stanem majątkowym a hipotetycznym stanem tych dóbr, który by istniał, gdyby nie nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę<sup>4</sup>. W ujęciu cywilnym szkoda przybiera dwie podstawowe postaci:

straty (*damnum emergens*) oraz utracone korzyści (*lucrum cessans*). Straty i utracone korzyści rozgraniczane są w oparciu o kryterium czasowe ich wystąpienia. Strata to zmniejszenie wartości majątku pokrzywdzonego, które nastąpiło do chwili zakończenia oddziaływania czynnika szkodzącego, natomiast utracone korzyści to zyski, jakie pokrzywdzony mógłby osiągnąć w przyszłości, gdyby oddziaływanie czynnika szkodzącego nie miało miejsca. W nauce wskazywane są dwie metody ustalenia wysokości szkody: dyferencyjna i obiektywna. Metoda obiektywna polega na porównaniu wartości dobra (dóbr), które zostało naruszone przez działanie szkodzące, przed i po oddziaływaniu czynnika szkodzącego. Wadą tej metody jest pominięcie wpływu czynnika szkodzącego na inne niż dobro (dobra) bezpośrednio naruszone składniki majątku pokrzywdzonego. Metoda dyferencyjna (różnicowa) polega na porównaniu wartości całego majątku pokrzywdzonego przed i po oddziaływaniu czynnika szkodzącego. W praktyce najczęściej stosowana jest ograniczona metoda dyferencyjna polegająca na oszacowaniu wpływu zmian wywołanych czynem niedozwolonym na wartość wybranych części majątku pokrzywdzonego. Obliczanie wartości całego majątku pokrzywdzonego jest niepraktyczne i bardzo trudne, dlatego badaniu poddawane są tylko te składniki, na których wartość wpływ miało zdarzenie szkodzące<sup>5</sup>.

Szkoda jako przedmiot jej naprawienia na gruncie prawa karnego nie musi przynależeć do znamion typu czynu zabronionego ani jako zna-

<sup>2</sup> S. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa, 1989, s. 801; *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, t. 3, s. 413.

<sup>3</sup> A. Duży, *Dyferencyjna metoda ustalania wysokości szkody*, PiP 1993, nr 10, s. 55–57; W. Kubala, *Pojęcie szkody w polskim kodeksie karnym*, PiP 1975, nr 5, s. 74.

<sup>4</sup> A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkodą na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 25–26.

<sup>5</sup> A. Koch, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1. *Komentarz do art. 1–449*<sup>11</sup>, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, Legalis.

mię ujęte *expressis verbis* w treści przepisu, ani jako element inaczej ujętego znamienia skutku<sup>6</sup>. Przyjęte stanowisko znalazło odzwierciedlenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W wydanym postanowieniu stwierdzono, że dla orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na podstawie art. 46 § 1 k.k. wystarczające jest, aby „powstała szkoda majątkowa i niemajątkowa faktycznie były wynikiem przestępstwa, jednocześnie nie jest konieczne, by należały do znamion typu czynu zabronionego oraz aby zostały ujęte w opisie tego czynu”<sup>7</sup>. Ponadto należy wskazać, że jednym z podstawowych założeń kodeksu karnego „jest rozwiązanie stworzonego konfliktu w drodze popełnienia przestępstwa tak, aby jego uczestnicy czuli się możliwie najbardziej usatysfakcjonowani”<sup>8</sup>.

Przepisy prawa karnego wskazują, że naprawienie szkody może nastąpić w całości lub w części. W następstwie tego nie zawierają one ustaleń dotyczących zakresu obowiązku naprawienia szkody oraz prawidłowości naliczania ewentualnych odsetek za zwłokę, jeśli w ten sposób sprawca został zobowiązany do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. W tym względzie należy posilkować się rozwiązaniami prawa cywilnego. Ogólną zasadą w prawie cywilnym w zakresie obowiązku naprawienia szkody jest pełna rekompensata „stanowiąca realizację podstawowego celu odpowiedzialności odszkodowawczej — postawienia pokrzywdzonego w stanie, w którym znajdowałby się, gdyby zdarzenie szkodzące nie miało miejsca (*restitutio ad integrum*)”<sup>9</sup>.

## 2. Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody

Po nowelizacji z 20 lutego 2015 r. przepis art. 46 k.k., określający obowiązek naprawienia szkody, został ulokowany w nowym rozdziale kodeksu karnego zatytułowanym „Przepadek i środki kompensacyjne”. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że celem jest ułatwienie

<sup>6</sup> E. Hryniewicz-Lach, *op. cit.*, s. 97–98.

<sup>7</sup> Postanowienie SN z dnia 12 czerwca 2014 r., V KK 19/14, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2015, nr 1, poz. 13.

<sup>8</sup> E. Hryniewicz-Lach, *Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015, Legalis.

<sup>9</sup> A. Koch, *op. cit.*

uzyskania przez pokrzywdzonego pełnego zaspokojenia roszczeń cywilnoprawnych wynikających z popełnionego przestępstwa. Tym samym zmiana ta daje możliwość orzekania w ramach procesu karnego na podstawie przepisów prawa cywilnego, poza możliwością zasądzenia renty, obowiązku naprawienia w całości lub w części wyrządzonej przestępstwem szkody<sup>10</sup>.

Alternatywą dla tej drogi uzyskania kompensaty lub zadośćuczynienia jest orzeczenie przez sąd karny, kierujący się w tym wypadku podobną metodą szacowania powstałej szkody i krzywdy, ale działający w ramach swojej karnoprawnej kompetencji, nawiązki na rzecz pokrzywdzonego lub — w razie jego śmierci — na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. Wprowadzenie tej zmiany umożliwia rezygnację z dochodzenia roszczeń na podstawie powództwa adhezyjnego. Należało też zrezygnować z zastrzeżenia o niestosowaniu przepisów cywilnoprawnych dotyczących przedawnienia roszczenia (art. 46 § 1 k.k. *in fine*), jak również wyłączyć reżim dyrektyw wymiaru kary w orzekaniu odszkodowania lub zadośćuczynienia (art. 56 k.k. biorąc pod uwagę jego nowe brzmienie). Tym samym w obecnym stanie prawnym orzekając o obowiązku naprawienia szkody, należy uwzględnić przepisy prawa cywilnego określające terminy przedawnienia roszczeń, jak również te, które dotyczą rozpoczęcia biegu przedawnienia, jego zawieszenia oraz przerwania<sup>11</sup>.

Sąd Najwyższy trafnie zauważył w wydanym wyroku z dnia 16 kwietnia 2015 r., sygn. akt II KK 321/14:

podstawowym warunkiem dopuszczalności orzekania obowiązku naprawienia szkody — w oparciu o przepis art. 46 § 1 k.k. — jest wydanie wyroku skazującego, w którym stwierdza się winę oskarżonego. Chodzi tu więc o ostatecznie przypisane sprawcy przestępstwo, z którego wynika szkoda lub które spowodowało wyrządzenie pokrzywdzonemu krzywdy<sup>12</sup>.

Obowiązek naprawienia szkody został przewidziany również przy warunkowym umorzeniu postępowania. Po nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny przepis art. 67 § 3 k.k. przewiduje, że umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczyni-

<sup>10</sup> Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Sejm RP VII kadencji, nr druku: 2393, s. 28.

<sup>11</sup> D. Szeleszczuk, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2018, Legalis.

<sup>12</sup> Wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2015 r., II KK 321/14, Legalis nr 1245350.

nienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka na-  
wiązkę. Tym samym można zauważyć, że ustawodawca wzmocnił, przy  
stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania, ochronę interesów  
pokrzywdzonego, dążąc do likwidacji konfliktu spowodowanego prze-  
stępstwem przez zastosowanie obowiązków odpowiadających środkom  
kompensacyjnym. Nieprecyzyjność legislacyjna może pociągać za sobą  
wątpliwości co do tego, czy związany z warunkowym umorzeniem po-  
stępowania obowiązek naprawienia szkody jest środkiem probacyjnym,  
czy środkiem kompensacyjnym. Za probacyjnym charakterem obowiąz-  
ku przemawia istota warunkowego umorzenia postępowania i brak wy-  
roku skazującego<sup>13</sup>, mamy do czynienia zatem z instytucją prawa kar-  
nego realizującą wychowawcze i szczególnieprewencyjne cele reakcji  
prawnokarnej.

Z kolei obowiązek naprawienia szkody wynikający z art. 72 § 2 k.k.  
również

ma na celu wyrównanie strat, jakie w rzeczywistości poniósł w wyniku przestępstwa  
pokrzywdzony. Obowiązek ten nie jest elementem mającym na celu zwiększenie dole-  
gliwości, stanowiącej skutek popełnionego przestępstwa. Z tego względu ustawodawca  
przewidział przy tym w ustawie rozwiązania, które zapobiegać mają orzekaniu obowią-  
zku naprawienia szkody, wtedy gdy obowiązek taki został już na oskarżonego nałożo-  
ny w innym postępowaniu (zob. art. 415 § 1 k.p.k. — tzw. klauzula antyкумуляcyjna).  
Warunkiem orzeczenia obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 72 § 2 k.k. jest  
rzeczywiste jej istnienie w chwili orzekania<sup>14</sup>.

Priorytetowym celem jest jednak zapobieżenie ponownemu popeł-  
nienia przez sprawcę przestępstwa.

Obowiązek naprawienia szkody lub orzeczone świadczenie pieniężne na podstawie  
art. 72 § 2 k.k. podlegają wykonaniu w drodze egzekucji na zasadach wskazanych w ko-  
deksie postępowania cywilnego. Wyrok określający ten obowiązek lub świadczenie jest  
jednocześnie tytułem egzekucyjnym (o rodzajach tytułów wykonawczych mówi art. 777  
§ 1 pkt 1 k.p.c.). Wykonalność takiego zobowiązania następuje wraz z zaistnieniem ter-  
minu wskazanego przez sąd orzekający w trybie art. 74 § 1 k.k. jako czas jego wykonania,  
a zatem dopiero wówczas orzeczeniu zawierającemu takie rozstrzygnięcie można nadać  
klauzulę wykonalności<sup>15</sup>.

<sup>13</sup> Postanowienie SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I KZP 15/16, Legalis nr 1546733.

<sup>14</sup> Wyrok SN z dnia 25 września 2015 r. II KK 224/15, Legalis nr 1330113.

<sup>15</sup> S. Hypś, [w:] *Kodeks karny. Komentarz...*

Ustawodawca, przewidując niewypłacalność lub brak dobrowolnej spłaty przez sprawcę, dodatkowo zabezpieczył interes pokrzywdzonego przez wprowadzenie ustawy o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych<sup>16</sup>. Zgodnie z art. 5 ustawy „kompensatę przyznaje się jedynie wówczas i w takiej wysokości, w jakiej osoba uprawniona nie może uzyskać pokrycia utraconych zarobków, innych środków utrzymania lub kosztów, o których mowa w art. 3 pkt 2 i 3, od sprawcy lub sprawców czynu zabronionego, z tytułu ubezpieczenia lub ze środków pomocy społecznej, niezależnie od tego, czy sprawca lub sprawcy czynu zabronionego zostali ustalenii”<sup>17</sup>.

### 3. Pokrzywdzony w procesie karnym

Jeśli przyjąć, że każdy czyn zabroniony jest przestępstwem wymierzonym w interesy całego społeczeństwa, które tym samym staje się pokrzywdzonym, istotne staje się rozważenie i skonkretyzowanie podmiotu pokrzywdzonego<sup>18</sup>. W prawie karnym można odnaleźć definicję legalną pokrzywdzonego. Przepis art. 49 § 1 k.p.k. stanowi, że pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Pokrzywdzonym może być także nieposiadająca osobowości prawnej instytucja państwowa, samorządowa lub inna jednostka organizacyjna (art. 49 § 2 k.p.k.). Ponadto za pokrzywdzonego uważa się Zakład Ubezpieczeń Społecznych w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jego pokrycia (art. 49 § 3 k.p.k.). Regulacja z § 3 wskazuje procesowe ujęcie pokrzywdzonego jako podmiotu korzystającego z uprawnień przyznanych mu w toku postępowania karnego. Kodeks postępowania karnego przedstawia prawa, jakie przysługują organom państwowym będącym pokrzywdzonym. Wobec tego prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontro-

<sup>16</sup> Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych, Dz.U. z 2016 r. poz. 325.

<sup>17</sup> *Ibidem*.

<sup>18</sup> W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem a zasada legalizmu w procesie karnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11, 2003. *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, red. M. Płachta, s. 137 n.



li państwowej podczas przeprowadzenia kontroli, działając w zakresie swoich kompetencji, ujawniając przestępstwo lub występując o wszczęcie postępowania (art. 49 § 4 k.p.k.)<sup>19</sup>. Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 49a k.p.k. pokrzywdzony, a także prokurator, może aż do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć wnioszek, o którym mowa w art. 46 § 1 kodeksu karnego<sup>20</sup>. Tym samym w procesie karnym zakres podmiotów uprawnionych do kompensacji szkody został skonkretyzowany i ograniczony do ściśle określonych podmiotów<sup>21</sup>. Prokurator stał się rzecznikiem interesów pokrzywdzonego, został umocowany do podejmowania czynności mających na celu zabezpieczenie materialnego interesu społecznego.

Można zatem wskazać, że w ujęciu modelowym pokrzywdzony, realizując swoje uprawnienia procesowe, powinien mieć w tym interes prawny. Podczas realizacji praw i obowiązków celem pokrzywdzonego będzie uzyskanie konkretnego rozstrzygnięcia mającego za zadanie zrekompensowanie wynikłej szkody powstałej na jego dobru chronionym<sup>22</sup>. Weryfikując kryteria określenia statusu pokrzywdzonego, należy kierować się takim wyznacznikiem, jak bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego wynikającego z przestępstwa. Do kwestii określenia kręgu podmiotów, które można zakwalifikować do kategorii pokrzywdzonego, odniósł się Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 26 listopada 1976 r. Sąd przyjął w niej, że o tym, kto jest pokrzywdzonym w konkretnej sprawie, decyduje naruszone dobro prawne tej osoby lub zagrożone przez sprawcę czynu w sposób bezpośredni, choćby nie wynikało to wprost z opisu tego czynu i jego kwalifikacji<sup>23</sup>. Bezpośredniość zachodzi wów-

<sup>19</sup> P. Kardas, *Relacje między prawem karnym materialnym i procesowym*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1. *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013, s. 652–661.

<sup>20</sup> Ustawa z dnia 27 marca 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm. z Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

<sup>21</sup> A. Wolska, *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrażonej przestępstwem w procesie karnym*, PiP 2016, nr 1, s. 165.

<sup>22</sup> K. Witkowska-Moździerz, *Pokrzywdzony a prawo karne*, [w:] *Konsensualizm i kompensacja a podstawy odpowiedzialności karnej*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2016, s. 298.

<sup>23</sup> Uchwała SN z dnia 26 listopada 1976 r., OSNKW 1977, nr 1–2, poz. 1.



czas, gdy czyn zawierający przedmiotowe znamiona przestępstwa działa wprost w dobro prawem chronione, tym samym pomiędzy nie ma etapów pośrednich<sup>24</sup>. W procesie karnym znamię bezpośredniości pokrzywdzenia jest elementem pozwalającym na uznanie danego podmiotu za osobę pokrzywdzoną, wobec której na skutek działania lub zaniechania sprawcy nastąpiła konsekwencja w postaci naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego. Znamiennej interpretację pokrzywdzonego przyjął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 15 września 1999 r.<sup>25</sup> W ocenie sądu

stwierdzenie, kto jest pokrzywdzonym wynika wprost z opisu czynu, a niekiedy także z samej jego kwalifikacji prawnej. Jednocześnie podkreślono, że możliwa jest również taka sytuacja, w której naruszone lub zagrożone dobro prawne nie znalazło odpowiednika w opisie konkretnego czynu zarzuconego oskarżonemu w akcie oskarżenia, lecz czyn ten stanowi jeden z elementów przestępstwa ciągłego lub został potraktowany jako tzw. czyn współukarany<sup>26</sup>.

Dodatkowo należy wskazać, że w ostatnim czasie w literaturze pojawiło się również stanowisko, zgodnie z którym w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k. pokrzywdzonym jest każdy, kto rozsądnie powinien zostać uznany za osobę, której przysługują prawa strony w postępowaniu karnym bez względu na rodzaj przestępstwa<sup>27</sup>. „Pokrzywdzonym jest podmiot wyposażony w określone uprawnienia w procesie karnym, których realizacja nie powinna utrudniać sprawnego prowadzenia tego procesu. Dlatego pojęcie pokrzywdzonego wyprowadzono z wymagających wykazania w procesie karnym znamion typu czynu zabronionego wskazując, że pokrzywdzonym jest ten, czyje dobra zostały naruszone lub bezpośrednio zagrożone, czyli wprost w wyniku wypełnienia tych znamion, a także inne podmioty, którym ustawa wyraźnie nadaje ten status”<sup>28</sup>.

---

<sup>24</sup> W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem*, „Nowa Kodyfikacja Karna. Krótkie komentarze”, z. 14. *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 148.

<sup>25</sup> Uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., I KZP 26/99, OSNKW 1999, nr 11–12, poz. 69.

<sup>26</sup> *Ibidem*.

<sup>27</sup> D. Stachurski, *Definicja pokrzywdzonego w polskim prawie karnym procesowym a pojęcie dobra prawnego*, PiP 2013, nr 7, s. 51–52.

<sup>28</sup> E. Hryniewicz-Lach, *Ofiara w polskim prawie karnym...*, s. 76.

#### 4. Nabywca wierzytelności odszkodowawczej

Nabywcą wierzytelności w analizowanych warunkach staje się podmiot, który, zawierając umowę cywilnoprawną, nabył od pokrzywdzonego wierzytelność powstałą w wyniku popełnienia czynu zabronionego. W przepisach prawa procesowego brakuje definicji nabywcy wierzytelności. Należy więc posiłkować się przepisami ustawy cywilnej regulującej kwestie nabycia wierzytelności. Tak więc zgodnie z art. 509 § 1 kodeksu cywilnego<sup>29</sup> wierzyciel może bez zgody dłużnika przenieść wierzytelność na osobę trzecią, chyba że sprzeciwiałoby się to ustawie, zastrzeżeniu umownemu albo właściwości zobowiązania. Z przepisu § 2 wynikają dalsze konsekwencje dla stron zawartej umowy cywilnoprawnej. Z przejściem wierzytelności wiąże się uzyskanie przez nabywcę wszelkich praw związanych z nią, również tych dotyczących roszczeń o zaległe odsetki. Wobec tego

w myśl art. 509 k.c. przelew jest umową, mocą której wierzyciel przenosi wierzytelność na osobę trzecią. W związku z czym, zamierzonym skutkiem zawarcia umowy przelewu będzie utrata wierzytelności przez cedenta i uzyskanie jej przez cesjonariusza. Jest to przykład sukcesji syngularnej o translatywnym charakterze. Natomiast przedmiotem przelewu jest wierzytelność, czyli prawo podmiotowe przysługujące wierzycielowi do żądania od dłużnika, aby spełnił świadczenie. Istotne jest to, aby owa wierzytelność istniała, nadto, aby cedent miał prawną możliwość nią rozporządzić<sup>30</sup>.

Ponadto wierzyciel ma prawo rozporządzić bądź całą wierzytelnością, bądź jedynie jej częścią<sup>31</sup>. Jest to jednoznaczne z tym, że nie ma przeciwwskazań w przenoszeniu roszczeń w drodze czynności cywilnoprawnej — takie zachowanie jest zgodne z przepisami prawa. W następstwie tego na nabywcę zostaną przeniesione roszczenia wynikające z dokonanego przestępstwa. Stronami umowy jest cedent, który przelewa zobowiązanie, oraz cesjonariusz, który wchodzi w prawa wierzyciela. Cesja dokonywana jest na podstawie pisemnej umowy zawieranej pomiędzy cedentem a cesjonariuszem. Cedent ma pełne prawo w dyspono-

<sup>29</sup> Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.

<sup>30</sup> K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz 2017*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, wyd. 8, Warszawa 2017, Legalis/el.

<sup>31</sup> J. Mojak, [w:] *Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz. Art. 450–1088, Przepisy wprowadzające*, red. K. Pietrzykowski, wyd. 8, Warszawa 2015, Legalis/el.

waniu swoją wierzytelnością i nie jest zobowiązany do uzyskania zgody dłużnika<sup>32</sup>. W praktyce można zauważyć wzrost zjawiska w postaci przelewów wierzytelności na rzecz osób trzecich przede wszystkim przez instytucje windykacyjne, które są wyspecjalizowane w zakresie egzekwowania roszczeń wynikających z wyrządzenia szkody przestępstwem.

Rozważając sytuację nabywcy wierzytelności na gruncie prawa cywilnego, należy przyjąć, że nabywca wraz z wierzytelnością przejmuje wszelkie uprawnienia, jak również wynikające z tego relacje w stosunku zobowiązaniowym. Znaczy to, że nabywca wierzytelności może od dłużnika żądać jedynie zapłaty, która była należna zbywcy, czyli nie może domagać się większej zapłaty. Z chwilą przelania wierzytelności cedent traci uprawnienia do żądania spełnienia świadczenia przez dłużnika na jego rzecz, jednocześnie te prawa nabywa cesjonariusz. W sytuacji gdy dłużnik nie jest świadomy tego, że zmienił się podmiot w postaci wierzyciela, może dokonywać wpłat na rzecz cedenta, który nie jest już osobą uprawnioną. Wówczas cedent jest zobowiązany do przekazania uzyskanych środków na rzecz nowego nabywcy wierzytelności. Obowiązek spełnienia świadczenia na rzecz cesjonariusza powstaje z chwilą powiadomienia dłużnika o dokonanej cesji. Powiadomienie może nastąpić zarówno przez cedenta, jak i przez cesjonariusza.

Odnosząc się dalej do sytuacji procesowej nabywcy wierzytelności, należy powrócić do elementów definicji legalnej pokrzywdzonego. Zakres jej wyznaczają takie elementy, jak podmiot, czyli osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, dobro prawne oraz bezpośredniość jego naruszenia lub zagrożenia. Element bezpośredniości stanowi kluczowy składnik odróżniający pokrzywdzonego występującego na gruncie prawa cywilnego od występującego w procesie karnym. Bezpośredniość oznacza, że pomiędzy czynem stanowiącym przestępstwo a naruszeniem lub zagrożeniem dobra prawnego podmiotu nie ma ogniw pośrednich<sup>33</sup> — dzięki temu w procesie karnym do kręgu osób pokrzywdzonych przestępstwem można zaliczyć jedynie ten podmiot, którego dobro prawne zostało zachowaniem sprawcy naruszone wprost, a nie godziło w jego dobro w sposób po-

---

<sup>32</sup> *Ibidem*.

<sup>33</sup> W. Daszkiewicz, *Pokrzywdzony przestępstwem*, „Nowa Kodyfikacja Karna”...

średni<sup>34</sup>. Element bezpośredniości stał się więc podstawą w ustalaniu pokrzywdzonego na gruncie prawa karnego. Takie stanowisko zostało przyjęte w orzecznictwie. Sąd Okręgowy w Tarnobrzegu w sprawie o sygn. akt II Kz 182/14 w postanowieniu z dnia 19 grudnia 2014 r. oraz Sąd Apelacyjny w Łodzi w sprawie o sygn. II Aka 122/10 w wyroku z dnia 9 września 2010 r. w uzasadnieniach stwierdziły, że „przesłanką uzyskania w procesie karnym statusu pokrzywdzonego, a wynikającą z art. 49 § 1 k.p.k., jest bezpośredniość naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego określonego podmiotu przez przestępstwo”<sup>35</sup>. Wobec tego cesjonariusz, nabywając wierzytelność wynikającą z czynu zabronionego w drodze zawartej umowy cywilnoprawnej z cedentem, nie może nabyć statusu pokrzywdzonego w procesie karnym z uwagi na brak bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia jego dobra prawnego.

Poruszane zagadnienie wymaga również odniesienia do ograniczeń zbywalności wierzytelności. Są one wyjątkiem od zasady dopuszczalności rozporządzenia wierzytelnością przez wierzyciela i w związku z tym powinny być oparte na delegacji ustawowej. Do pierwszej grupy ustawowych zakazów przelewu wierzytelności, wynikających *expressis verbis* z przepisów ustawy cywilnej, należy zaliczyć między innymi: niezbywalność prawa dożywocia, prawo odkupu oraz prawo pierwokupu, niezbywalność praw przysługujących wspólnikom handlowych spółek osobowych<sup>36</sup>.

Drugą grupę wierzytelności, których zbywalność została z mocy ustawy ograniczona, stanowią te wierzytelności, które mogą być zbywane tylko przy spełnieniu pewnych ściśle określonych przesłanek. W ramach tej grupy na pierwszy plan wysuwają się wierzytelności odszkodowawcze *ex delicto* wynikające z art. 444–448 k.c. Uprawnienia te traktowane są przez ustawodawcę jako ściśle związane z osobą pokrzywdzonego, dlatego ich zbywalność jest w zasadzie wyłączona. Zgodnie z poglądami doktryny mogą one stać się przedmiotem cesji jedynie wyjątkowo — gdy są już wymagalne i zostały uznane na piśmie albo też gdy zostały przyznane prawomocnym orzeczeniem<sup>37</sup>.

<sup>34</sup> T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 292.

<sup>35</sup> Postanowienie SO w Tarnobrzegu z dnia 19 grudnia 2014 r. II Kz 182/14, orzeczenia.tarnobrzeg.so.gov.pl/ wyrok SA w Łodzi z dnia 9 września 2010 r., II Aka 122/10, Legalis/el.

<sup>36</sup> J. Mojak, *op. cit.*

<sup>37</sup> *Ibidem*.

## 5. Problematyka przejścia wierzytelności

Pokrzywdzony przestępstwem został wyposażony w relatywnie szeroką gamę uprawnień, dzięki którym w razie braku dobrowolnego naprawienia szkody przez sprawcę będzie mógł ją przymusowo wyegzekwować. Niestety, w praktyce pomimo istniejącej karnoprawnej podstawy orzeczenia bardzo często pokrzywdzony jest zmuszony w sposób przymusowy egzekwować nałożony na sprawcę obowiązek. Nim orzeczenie zostanie skierowane na drogę egzekucji, pokrzywdzony musi uzyskać tytuł wykonawczy. W tym celu pokrzywdzony zobowiązany jest do wystąpienia do sądu o nadanie orzeczeniu sądowemu klauzuli wykonalności. W przypadku obowiązku naprawienia szkody, wynikającego z art. 46 § 1 k.k., pokrzywdzony ma prawo wystąpić o nadanie klauzuli wykonalności zaraz po uprawomocnieniu się orzeczenia rozstrzygającego o naprawieniu szkody. W sytuacji gdy zobowiązanie do naprawienia szkody wynika z orzeczenia wydanego na podstawie art. 72 § 2 k.k., nadanie klauzuli następuje z upływem terminu, który został wskazany przez sąd<sup>38</sup>. Merytoryczną przesłanką do nadania klauzuli wykonalności jest nadejście terminu, do którego roszczenie jest wykonalne, a zatem terminu spełnienia świadczenia, który wynika z wydanego orzeczenia sądowego<sup>39</sup>. Sądem właściwym etapowi klauzulowemu będzie sąd pierwszej instancji, który orzekł w sprawie karnej, nawet jeżeli rozstrzygnięcie o naprawieniu szkody zostało orzeczone przez sąd drugoinstancyjny<sup>40</sup>. Po złożeniu wniosku o nadanie klauzuli wykonalności sąd bada jedynie następujące kwestie: czy orzeczenie jest prawomocne lub natychmiast wykonalne oraz czy nadaje się do egzekucji w myśl przepisów procedury cywilnej<sup>41</sup>. Nie ma wątpliwości, że uprawnionym do występowania z wnioskiem o nadanie klauzuli wykonalności jest pokrzywdzony. Wątpliwości pojawiają się w momencie przekazania tego uprawnienia na rzecz innych osób.

<sup>38</sup> Postanowienie SN z dnia 24 lutego 2010 r., I KZP 31/09, Legalis/el.

<sup>39</sup> M. Siwek, *Glosa do postanowienia SN z dn. 24 lutego 2010 r.*, I KZP 31/09, Lex/el. 2010.

<sup>40</sup> S. Steinborn, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, red. L. Paprzycki, t. 1, Warszawa 2013, s. 384.

<sup>41</sup> Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 grudnia 2002 r., II AKz 583/02, Legalis/el.

Przed nowelizacją ustawy karnej z lipca 2015 roku pojawił się w literaturze pogląd, który wykluczał taką możliwość, odnosząc ten problem do zobowiązań wymienionych w art. 107 § 2 k.p.k. Wskazywano wówczas na brak charakteru cywilnoprawnego owych orzeczeń, a w konsekwencji na brak możliwości przeniesienia uprawnień pokrzywdzonego w drodze umowy cywilnoprawnej oraz w drodze dziedziczenia na rzecz innych osób. Dotychczasowe poglądy na ten temat uległy zmianie po nowelizacji z 2015 roku, kiedy to obowiązek naprawienia szkody orzekany na podstawie art. 46 § 1 k.k. stracił charakter środka karnego, nadto nakazano się przy jego orzekaniu stosowanie wprost przepisów kodeksu cywilnego<sup>42</sup>. Nie budzi zatem wątpliwości, że możliwe jest nadanie klauzuli wykonalności na rzecz innych osób niż pokrzywdzony. Konieczne jest wykazanie przed sądem przez nabywcę przejścia uprawnień, które miało nastąpić w sposób zgodny z przepisami prawa. W praktyce oznacza to, że nabywca do wniosku o nadanie klauzuli jest zmuszony dołączyć oryginalną umowę przelewu wierzytelności lub jej notarialny odpis. Istotne jest, aby tego rodzaju umowa została zawarta w formie pisemnej, natomiast złożone podpisy zbywcy i nabywcy (cesjonariusza i cedenta) zostały poświadczone podpisem notarialnym. Oczywiście brak takiej formy nie będzie miał wpływu na ważność umowy, jednak sąd nie uwzględni wniosku o nadanie klauzuli wykonalności na rzecz nabywcy. Ponadto zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 4 sierpnia 2002 r., CZP 94/92 (OSNC 1993, nr 3, poz. 32) dopuszczalne jest nadanie klauzuli wykonalności na rzecz nabywcy wierzytelności także w przypadku, gdy przed przeniesieniem wierzytelności — na wniosek zbywcy — sąd już nadał na jego rzecz tytułowi egzekucyjnemu klauzulę wykonalności. Dodatkowo przepis art. 788 § 1 k.p.c. ma zastosowanie również w razie przelewu wierzytelności po wszczęciu postępowania egzekucyjnego<sup>43</sup>.

Innego rodzaju wątpliwości powstają, gdy pokrzywdzony w drodze umowy cywilnoprawnej zbywa wierzytelność osobie trzeciej i zachodzi potrzeba rozważenia stosowania art. 75 § 2 k.k. Na ten temat pojawiły

---

<sup>42</sup> A. Jaworska-Wieloch, *Przymusowa egzekucja karnoprawnego orzeczenia o naprawieniu szkody*, [w:] *Konsensualizm i kompensacja...*, s. 92.

<sup>43</sup> Uchwała SN z dnia 29 października 2004 r., III CZP 63/04, PiP 2005, nr 4, s. 40.

się w orzecznictwie rozbieżne poglądy. Rozstrzygnął je Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 21 lutego 2013 r.<sup>44</sup> W uzasadnieniu sąd zauważył:

wynikający z art. 72 § 2 k.k. obowiązek probacyjny naprawienia szkody zostaje dookreślony w wyroku skazującym, co obejmuje zarówno sposób naprawienia szkody, jak też wskazanie podmiotu, na rzecz którego obowiązek ten ma być wykonany. Nałożenie obowiązku probacyjnego naprawienia szkody ma charakter rozstrzygnięcia o roszczeniach pokrzywdzonego wynikających z popełnienia przestępstwa w rozumieniu prawa cywilnego (por. art. 107 § 2 k.p.k.)<sup>45</sup>.

Ponadto sąd podkreślił, że cesja taka nie może jednak doprowadzić do zmiany treści zobowiązania wynikającego z prawomocnego wyroku skazującego, zmiana obowiązków probacyjnych bowiem może nastąpić tylko wyjątkowo i nie obejmuje obowiązku orzeczonego na podstawie art. 72 § 2 k.k. Przytoczoną tezę powinno odnosić się tylko i wyłącznie do obowiązków wynikających z prawa karnego. Natomiast na gruncie prawa cywilnego zbycie wierzytelności w drodze zawartej umowy cywilnoprawnej jedynie modyfikuje stronę czynną tego zobowiązania, czyli wierzyciela. Tym samym sprawca nadal jest obciążony obowiązkiem naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, spełnienie świadczenia zaś winno nastąpić na rzecz nowego nabywcy wierzytelności, tj. cesjonariusza, który w sprawach karnych, według obowiązującego stanu prawnego, nie może stać się stroną procesu karnego.

## Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania nieuchronnie prowadzą do stwierdzenia, że obowiązujący stan prawny nie odnosi się w sposób bezpośredni do sytuacji prawnej cesjonariusza wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, w szczególności gdy chodzi o oznaczenie jego pozycji w procesie karnym. Ten nowy podmiot zyskujący roszczenie o naprawienie szkody od zobowiązanego (oskarżonego) nie staje się stroną postępowania. W drodze czynności cywilnoprawnej cesjonariusz nabywa od pokrzywdzonego wierzytelność wynikającą z przestępstwa, lecz w następstwie tego nie będzie on mógł wstąpić do procesu karnego

---

<sup>44</sup> Postanowienie SN z dnia 21 lutego 2013 r., sygn. akt IV KK 332/12, Legalis/el.

<sup>45</sup> *Ibidem*.



jako strona postępowania zamiast lub obok pokrzywdzonego. Prawo karne nie przyznaje cesjonariuszowi uprawnień, na podstawie których będzie on mógł domagać się ochrony swoich interesów i roszczeń, pomimo iż doszło do zmniejszenia jego majątku w związku z odpłatnym nabyciem wierzytelności od pokrzywdzonego<sup>46</sup>. W zaistniałej sytuacji należałoby zastanowić się nad tym, czy jak dotąd poprzestać na odpowiednich odniesieniach do rozwiązań cywilnoprawnych i niejasnej niekiedy wykładni stosowanej w rozmaitych stanach faktycznych, czy rozważyć zasadności umożliwienia temu podmiotowi przystąpienia do procesu karnego. Tak czy inaczej, rewizja przepisów prawnokarnych w zakresie szeroko pojętej sukcesji praw pokrzywdzonego w kontekście naprawienia szkody wydaje się nieunikniona.

## Issues related to a transfer of receivables for damages caused by a crime — selected issues

### Summary

The article is devoted to the issue of the victim's handing over a claim for compensation for damage caused by a crime to a third party by way of conclusion of a civil law contract. Reference has been made to a status of a buyer of a claim for damages, the possibility of its occurrence as a party to a criminal process, status of an aggrieved party, as well as the characteristic context of the criminal law obligation to repair a damage, with its main concepts: damage and the aggrieved party.

**Keywords:** crime, victim, damage, compensation, claim.

---

<sup>46</sup> A. Wolska, *op. cit.*, s. 173–174.